

Enregistri nr. 10... vaba kirjanduse, gümne
24... apriilil d. 1930 III, ii

ARH*

A-55856

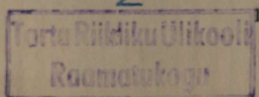
Aratrükk „Eesti Kirjandusest“ nr. 10, 1930.

Qui habet diuam tunicam, deo non habenti.

5/11/30, V

Vergilius'e 2000. sünnipäevaks.

Nelikümmend aastat enne seda, kui käsk anti keiser Augustus'elt (nagu me loeme Luuka evangeeliumist), et kõik maailm pidi üles kirjutatama, ja Kristus sündis Petlemmas, luuuletas Vergilius, kes oli tol ajal 30-aastane, äärmiselt tähelepanuväärse laulu. Juba mitmendat põlvkonda tundus Rooma riik — see tähendas aga tolele ajale: maailm — kodusõdadest ja raskest veresüüist, peaaegu lootusetust uhust kurnatuna ning hukuks küpsena. Siis kuulutas Vergilius messiasliku prohveti toonil, maailmapööre olevat kätte jõudmas: *Magnus ab integro saeculorum nascitur ordo*. Lapsuke, jumalatevõsuke (*cara deum suboles*, *magnum Iovis incrementum*) pidavat sündima, kes hävitavat igivana patusüü (te duce, si qua manent, *sceleris vestigia nostri irrita perpetua solvent formidine terras*) ja tootvat uue kuldse tülitu ning riiutu ajajärgu mitte ainult inimilmas, ei, vaid ka loomariigis, või vähemalt, sest just siinkohal on laul oma tähenduselt sihilikult ebamäärane, ta aitavat kaasa selle ajajärgu saavutamises. Kes on see imelaps, kellest siin nii erakordset oodatakse? Kas mõni lapsuke lihast ja verest, kes tõepoolest lamas hällis 40. aasta paigu või keda alles oodati? Või oli see vahest mingi sümbol? Vergilius ise pole ka hiljeminigi seda küsimust vastanud. Väga võimalik, et ta oleks järelepärijale samuti vastanud kui ühel teisel korral, mil talt küsiti mingi mõistetamatu koha tähendust, nimelt olevat ta siin keeleteadlastele silmuse seadnud, küllap need juba uuringuid korraldavat selle üle, missugune isik siin küll võiks olla sihilikult varjatud (*in hoc loco se grammaticis crucem fixisse: quaesituros eos, si quis studiosius occuleretur*). Igatahes on keeleteadlased juba vanaajast saadik selles mõttes vaeva näinud ja mõistatusliku laulu kohta peaaegu kõigis maailma keeltes kokku kirjutatud terve raamatukogu. Ristiusukirik aga pole — ja kes ei imetseks küll, kui ta teisiti oleks talitanud? —

ARHIIVKOGU

123853

vanaajal, keskajal, jah, koguni uusajalgi veel täiesti loobunud seletusest, Vergilius olnud paganamaailmas Kristuse kuulutaja ja lapsuke olevat Petlemma laps. Oli ju ometi Vergiliusel, teadagi üsna tumeda vihjena, juttu isegi mingist neitsist, kes olevat seotud kuidagiviisi uue riigi tulekuga (Iam redit et virgo). Mõnigi sõna kõlas jesaialikult (nec magnos metuent armenta leones... occidet et serpens = Jes. 11, 6 jj.). Kuidas võiski veel kõige selle juures püsida kahtlus selle üle, et juba Vergilius oli ennetanud rõõmusõnumi, mis osastus karjastele väljal inglisuu kaudu. Sest ka see polnud ju kuulutanud midagi muud kui: Ecce annuntio vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie salvator. Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus bonae voluntatis (Luuka 2, s. 10, 11, 14). Nii laskis siis vagajutt Paulusel nutta pagana haul Napoli läheduses, kellele polnud enam võimaldatud näha õnnistust. Ristiusukirik loovutas Vergiliusele sissepääsu oma hümnidesse, kirjutas tema veergusid nii mõnegi jumalakoja seintele ja toolidele ja andis ka oma dogmas, näiteks Kristuse põrguskäigu õpetuse kaudu, eelaja valgustatud meestele võimaluse pörsitiseks õnnistusemaitsmiseks, mis oli ju tulnud teste David et Sibylla, nii siis kuulutatud väljavalitud juutide ja paganate poolt. Tõesti iseäralik pilt, mis meile siin pakundub: seletuse kaudu, mille kainemeelne arvustaja hülgab kui arusaamatuse, jah, otseku mõttetuse, on väike Vergiliuse lauluke tõusnud arvatamatusse ausse ja mõjuvusse inimkultuuri ajaloos.

Maailmakirjanduse laiale ulgumerele ei taha ma aga lugejat nende ridadega viia, vaid püüan pigemini selgitada, milles seisab Vergiliuse peateose „Aeneis'e“ omaaegne tähtsus. Seejuures ei avane küll vististi saladus tema mõjust tulevasse sajanditesse — kes suudaks üldse millegi sellise kohta täpsalt arutella põhjendeid ja tagajärgi? — küll aga õpime sel teel tundma noid sugemeid, mis teadagi mitmekesisuses põimuses on ikka jälle elustanud ja virgutanud pärastist aega. Seejuures on ka kasuks, et me oleme juba rääkinud neljandast ekloogist, nimelt tollest messiaselaulust. Umbes 20 aasta võrra vanemal Vergiliusel on — ja seda tähele panna pakub erilist veetlust — maailmapilt nähtavalt muutunud. Ta ei näe Rooma riigi ajaloos — ja see riik tähendab, nagu juba olen rõhutanud, temale ja ta lugejaile maailma — nüüd enam patu- ja süüahelat, vaid ta näeb seda ajalugu jumalikust juhtimusest määratud plaani valgel, tema usundlik lõõm, mis on jäänud samaks, ei suundu enam utoopilistele, messiaslikele

lootustele, vaid toitub palju olmsamast ning selgemast Rooma riigi aatest, mille on jumalad arendanud pisikestest algetest võrratu ime-ehitiseni ja mille kohta on neil veel suuri kavatsusi. Üsna ilmselt on õnnistegija — Vergilius näib seda otsest mõista andvat neljanda ekloogi meeldetuletamisega („Aeneis“ VI, 792 jj.) — Augustus'es lihaks ja vereks muutunud.

Kas pole äärmiselt kummaline, et Vergilius valib selliste soovide ja lootuste väljendamiseks vana kangelaseepose raamistikku? Sest — selle üle pole ju ometi mingit kahtlust — tema lugejad, Rooma riigi kodanikud, seisid oma vaateis, oma era- ja riigielus, lühidalt kogu oma isiklikus olemuses muistseist kangelasist, kes olid võidelnud Trooja all, sama kaugel kui me isegi. Võib-olla selgitab võrdlus, mida ma mõtlen. Kas ei tunduks äärmiselt kummalisena, kui tänapäeval ilmuks Eestis mingi suur luuleteos, mis teotsevais isikuis, vormivaras ja värsimõodus jäljendaks „Kalevipoega“, mille tegelased on aga moodsa psühholoogiaga vaadeldud ja kavastatud ning ülendatud üldinimliku tähenduseni, luuleteos lõppeks — ja see on peasi —, mis autori kavatsust mööda kujutaks endast tunnistuskirja, millest me peame välja lugema tema vaated, soovid ja lootused tema rahva arenemiskäigu, määramuse ja tuleviku kohta? Öeldakse: muidugi, moodne luuletaja võtaks sellisel juhul tarvitusele kasvatusromaani, antiikinimesele olevat aga loomuparatamatusega pakundunud just kangelaseepose traditsiooniline vorm. Et näha, kuivõrt see on õige Vergiliuse suhtes, ei tohi me peljata ülevaate tegemist rooma luulest, mis osutub aga vaid üsna lühidaks.

Peaaegu esimene kirjanduslik teos, mille tootis rooma literatuur, on Homeros'e „Odysseia“ ladinakeelne tõlge, koostatud kreeka koolmeistrilt, kes oli sõjavangina tulnud Rooma kolmanda sajandi esimesel poolel. Homeros'e „Odysseia“ on ikka suuremal määral veel kui „Ilias“ olnud raamat poistele. Ta jutustas inimesõõjast Polyphemos'est, nõiatar Kirke'st, paljudest märksaist inimesist ja asjust kaugeil mail, kuhu olid tunginud vaid südid meresõitjad, ja õpetaja võis paremini kui „Ilias'e“ man ühendada sellega kõlblaid tulustusi. Veel 200 aasta pärast pidi noor Horatius koolis lugema vanarooma odysseiatõlget, mille keel oli muutunud mõistetamatuks, mille värsimõõdust, nõndanimetatud saturni veerust, said aru ainult veel õpetlased, ja needki arvatavasti valesti. Pole ime siis, kui õpetaja pidi paremaks arusaamiseks kepiga tublisti tagant aitama ja kui niimoodi Horatius'el peletati eemale kõigiks ajuks lõbu vanarooma klassikuist. Teisel sajandil enne Kristuse sündimist luuletas siis Ennius roomlastele suure

eepose, mis küündis Aeneas'est ja Trooja hävitusest kuni luuletaja kaasajani; homerosepärane oli vormivara, eriti aga nüüd juba rooma luulele võidetud heksameeter. Ülesandesse endasse oldi aga suhtunud täitsa roomapäraselt, tiitel „Annales“ oli võetud preestrite aastakroonikast, mida peeti eelaja ja oleviku kangelaste ning nende tegude üle ja mida hoiti alal arhiivis väärsa poliitilise varana. Kui sootuks teisiti on aga mõeldud, kui räägime kreeka oludes Homeros'e laulude rahvuslikust tuumast, võrreldes siinsete asjaoludega rooma pinnal, kus kõik astus jalamaid res publica teenistusse. Ennius oli aga ladina- ja mitte sugugi kreekapärane ka täiesti vanaladina luulestiili seiravas sõnakõlina ja alliteratsiooni tüdimatus tarvitamises. Puhus trumpet lahingus „taratantera“, siis pidid kõik ümberkaudsed sõnad sedalaadi helisema; sõnad, mis olid sisuliselt üksteisega seotud, pidid ka sarnaselt kõlama (näit.: r e stituit r e m); sagedasti algasid ühe veeru sõnad sama häälikuga ja kui sõduril lõhustati sõjaväljal aju, siis poolitub ka aju tähendav sõna (cerebrum) selle sündmuse jutustamisel: saxo cere- comminuit brum. Cicero on hurmatud isa Ennius'est, ladina Homeros'est, ja ülistab iseenda tegusid tema stiilis vanarooma sõnakõlina saatel. Kui see auhne mees laulis, et Rooma tuleb kiita õnnelikuks, sest et ta tema konsulaadiajal on uuesti sündinud (o fortuna t a m n a t a m me consule Roman), siis naerdi sama võrra sisu kui vanaisaliku vormi üle. Sest Cicero ajal käib end noorteks (neoterici) nimetavate juhtivate luuletajate kirjanduslik maitse hoopis teist rada. Pikkus ja igavus seatakse samale pulgale; kes tahab küll sajandat korda kuulda juba ammu tuntud kangelastegusid? Luulekunsti ülesanded kätkevad sootuks mujal, nagu me näeme Catullus'e man, nimelt emb-kumb kas lühikeses vahenditus juhuselaulukeses või, kui aine on kord juba eepiline, siis lüürika ja eepika vahevormis, nõndanimeetatud epüllionis, kus küllaselt tuntud ning tuntuna eeldatud ainst haaratakse mõni enamail korral pikantne moment, mida siis valgustatakse raffineeritud võrdluste ja kujutustega. Kui Vergilius kirjutas oma „Aeneis'e“, polnud seega eepos — nii võime nüüd siis järeldada — paigastki tunnustatud või koguni harrastatud luuletegevuse vorm. Ta hüljatakse pea-aegu kõigiti kui maitsetus, ja kes üldse tihkas mestata Homeros'e stiilis laulda, pidi vähemalt näitama, et ta polnud üks sajandite jooksul küllaselt tuntud järelkäijaist, vaid et ta täitis vanad astjad hoopis vastse viinaga. Kuidas on see õnnestunud Vergiliusel? Inglise teadlase Mackail'i kaunis raamatus Vergiliusest, mis A. Oras'e eestikeelses tõlkes on ilmu-

nud just õigel ajal veel luuletaja 2000. sünnipäevaks, leiata te tiitellehe ees Vergiliuse antiikse mosaiikpildi, mille avaldame ka „Eesti Kirjanduse“ käesolevas numbris. Ta hoiab seal raamaturulli käes, mis on avatud just „Aeneis’e“ alguses leiduvate sõnade kohalt: *Musa, mihi causas memora, quo numine laeso Quidve dolens regina deum tot volvere casus Insignem pietate virum, tot adire labores Impulerit.*

Kes niimoodi alustab, ei näi midagi muud tahtvat kui homerose laulikuna pajatada mõne kangelase seiklustest, keda aastate jooksul kihutati ringi mõne jumaluse vihast. Ja muidugi, see on esimene väline mulje, mida avaldab „Aeneis“: Me seisame homerose pinnal. Siin kui sealgi on taga-alaks võitlus Trooja pärast, siin kui sealgi on kahelislava, kus esitatakse sündmusi, ülevaid jumalad, all inimesed, eksisõite nagu „Odysseia’s“, lahinguid nagu „Ilias’es“. Need sarnasused on nii suured, nad puutuvad nii paljudesse sisu kui ka vormi üksikasjusse, et mul ei tarvitse seda üldse lähemalt käsitleda. Tegelikult pole aga midagi, mis oleks veel vähem homerosepärane kui „Aeneis’es“ teotsevad isikud, inimesed sama hästi kui ka jumalad; lugeja huvi suundakse homerose raamistikus just asjadele, mis peavad loomupäraselt olema täitsa võõrad muistsele kangelaseeposele. Me võime seda enestele selgitada näite kaudu, mis võib tunnistada ka paljudest teistest Homeros’e lugulaulude ja „Aeneis’e“ erinevaist joontest, mida pole võimalik lähemalt käsitleda. Homeros’e luulekunst on loonud äärmiselt jõulisi naiskujusid: Thetis’e, Achilleus’e ema, Penelope’, Odysseus’e abikaasa, Helena, veetleva hukutajanna; armastus aga kui hingetäitev ja — juhu korral ka hingehävitat jõud on talle täiesti võõras. Kui see teema palju hiljemini sai luule üheks peamotiiviks, jah, küllalt sageli päris peamotiiviks, siis pidi vormid selleks alles leitama, pidi avatama hoopis uued luulelise vaatluse ja kujutuse alad. See sündis peamiselt traagik Euripides’e ja uus-atika komöödia kaudu. Nagu Homeros, nii laseb ka Vergilius oma kangelastel osa oma seiklustest ise jutustada, kuid Vergiliusel on jutustus ühenduses Dido’ ja Aeneas’e armastuseromaani või armastusedraamaga. Kummagi kohtumus on hoolikaimalt ette valmistatud, kumbki peab lugu teisest, naine kuulsast kangelasest, mees naisest, kes on võõrsil kuningannana korda saatnud suuri asju. Tundub esimese tunnistamärgina sügavamast huvist, kui kuninganna palub külalist jutustada oma saatust. Armastust, mis teeb mõlemad iseviisil süüdlasteks, kujutatakse ta tekkimises ja ta sümptomeis, Dido’ õe Anna näol on esitatud draamast

tuntud sugulasetüüp, ainult et sel korral pole tegu mõne he-
tääri või noore neiuga, vaid kõik toimub pigemini kõrgeimal
tasemel. See Dido ei suuda oma siivuse rikkumist lunastada
teisiti kui vabatahtliku surmaga. Kuskil pole Vergiliuse man-
teod ega sündmused endamisi need, millele juhitakse lugeja
tähelepanu, vaid ikka psühholoogilised eeldused ja kaasaskäi-
vad affektid. Homeros'e kannatajatiüp Odysseus haarab meid
kehaliselt lähedana koguni näljani, mida ta tunneb, ja sool-
kirmeni, mille on tekitanud merevesi tema ihu ümber ja mille
lahustab alles mõnus kümbelus. Aeneas elab peaaegu rohkem
mälestuses ja lootuses kui olevikus. Memininise iuvabit, nii
räägib ainult inimene, kes kannatuse hetkel omab ühtlasi juba
eelmaitsset selle pärastisest mälestusest. Üpris iseloomustav
Vergiliuse kohta on kogu aine läbi-immutus teatud õrna süm-
paatiaga. Mackail on just seda punkti hästi käsitelnud (lk.
96 jj. eestikeelses tõlkes). Siia kuulub ka kuulus „Vergiliuse
pisar“, mis on pärit tõlgitamatus veerust: Sunt lacrimae rer-
um et mentem mortalia tangunt. Nõnda räägib ainult keegi,
kes ei saa mõelda asju ilma vastava kaasatundva sümpaatiata
ja inimesaatusi ning inimeskannatusi ilma pisaraita, mis neid
saadavad. Kuid kas see üliõrn, peaaegu puhanglik kujutus,
nii küsitakse, ei ohusta vahest eepose üldmõju, kas ei muutu
siin hingemaaling meeleliigutuslikkuseks? See kutsub meid
tagasi kolmanda, tähtsaima sugeme juurde, mida tuleb kasada
„Aeneis'e“ man. Võib-olla te märkasite, et me ülemal, osun-
dades „Aeneis'e“ algust, ei nimetanud sugugi kõige esimesi
sõnu: Arma virumque cano. Stiiliküsimustes koolitatud tolle-
aegne lugeja märkas sel kohal otsekohe: Siin esineb iseteadlik
luuletaja, kes ei taha olla homeriid. Luuletaja ei laula nimelt
ükskõik missugusest seiklejast, vaid näitab toredas, rahvusli-
kust uhkusest täidetud avapildis, et see, millest ta jutustab,
pole midagi muud kui tee, mille leidis jumalik juhtimus olevat
vajalise, et läbi viia enda tahtmust. See tahtmus polnud aga
mingi muu kui et Room pidi saama maailma käskijannaks.
Tantae molis erat, Romanam condere gentem. Aeneas'el, vä-
gimehel, on lähetus, millesse ta aegamisi juurdub. Et ta pidi
maha jätma põleva kodulinna — roomlasele talutamatu mõte
—, seda tuli lugejale erilisel põhistada. Jumalate tahtmus
on, et uus Ilion tõuseks teisel kohal. Ent Aeneas'e lähetusega
rööbiti läbib kogu lugulaulu Rooma lähetus. Pikaks kujuneb
küll tee kord seitsmelt künkalt maailmariigini, Kartaago suur
vari langeb sellele teele ja see tähistab otsustust, sest seal
muutus ju kord Aeneas oma lähetusele truudusetuks. Kogu

sel teel aga saadab rooma rahvast too ime-roomapäraselt koostatud valem, mille saab Aeneas oma isalt manalas: Teised saatku korda kunstis ja teaduses suuremat, sinu ülesanne, roomlane, on maailma valitseda; varusta rahu kombuse ja seadusega, säästa alistunuid, murra kõrkisid.

Tu regere imperio populos, Romane, memento, hae tibi erunt artes: pacique imponere morem, parcere subiectis et debellare superbos. Rahu, mis siin on mõeldud, pole küll muidugi messiariigi rahu, millest räägib Jesaia ja laulab 4. ekloogi luuletaja, see on pigemini pax Romana, mis oli aga ometi tõsi- asjaks mõningate sajandite jooksul Augustus'est alates, sest ainult riigi piire oli ju veel sõdadest puudutatud. Riik ise maitses kestvat rahu, nagu see temas ühendatud maadele pole osastunud sel määral kunagi hiljemalt kuni tänapäevani. On mõeldamatu, et naiivne rahvas või rahvas, kellele on osastunud segatamatu õnn paljude aastate kestel, nii teadlikult mõtiskleks oma kutse üle, heidaks pilgu oma läbikäidud ja edaspidisele teele ja mõtleks sealjuures ka oma piiridele. Augustuse- aegne Room ei olnud asjata läbi elanud riigipöörde ajajärgu ja näinud uhu enda ees lahtisena. Nüüd esmakordselt liitub rooma kirjandus rooma politikaga nii isikuis kui ka eesmärges. Luulekunsti olid roomlastel esialgu septsenud võõrmaalased ning koolmeistrid, rooma senaatoril oli selliseiks asjaks huvi äärmisel korral vaid jõudetundidel. Vabariigi lõpul on boheemlased need, kes on muusiriigis juhtival kohal. Nende jaoks moodustavad erootika või põimendatud, raffineerituse ja õpetatusega käsitletud muinasloo-ained luuletuse sisu, politika, mille eest ei tunne nad end põrmugi vastutavad olevat, annab põhjust vaid võimukandjate pihta sihitud teravmeel- suste ja kaebuste külberüüste üle. Augustus'e ajajärgul on valitseja kõige sügavamalt haaratud mõttest, et politika peab olema paratamata ka kultuurpolitika, kui tarvitada moodsat väljendit. Luuletajad ise aga ei näe selles, et nende muus astub riigi teenistusse, mitte oma ülesande tumestust, vaid kroonikut. Tulevikuks ammutatakse jõudu minevikust. Veel varemalt kui luule ja politika oli teadus olnud romantiline; Varro oli mitmesajas raamatus näidanud roomlasele tema institutsioonide ürgajalugu, oli viinud roomlase, nagu Cicero ilusti mainib, jälle tema enda kodumaale, kus ta ju ise oli jäänud ammu võõraks. Seejuures kerkis ikka esile too vana, antiikajast kuni kõige uuema ajani ikka jälle esitatud ning nii mitmekesiselt vastatud küsimus Rooma vägevuse põhjustest, mis iseloomustaval kombel oli kõige pealt kreeklastele paku-

nud mõtlemisainet. Keskpärane kreeklane võis pahasena, et need barbarid, kes olid ometi nii vähe kõigi kauniskunstide ja teaduste kui ka filosoofia võimelised, kummatagi olid vallutanud maailma ja ühes sellega ka Hellase, lohutuda sellega, et kõik on juhtum, kõik jumalanna Tyche sepitsus! Jah, oleks Aleksander Suur elanud kauemini! Herakles'e sammasteni, kuni Gibraltarini räägitaks võib-olla nüüd kreeka keelt. Süvapälgulisemad helleenide ajaloolased ja filosoofid tunnetasid roomlaste avalikes ja eraharjumusis imestusega neile täiesti tundmatu talendi, mingi iseäralise poliitilise kutse jälgi. Vergiliuse „Aeneis“ on kõige pealt Rooma riigi ülemlaul. Ja nii on ta paistnud ka järeilmale, sageli teadagi seikleja- ning kangelasraamatuna, sageli muidugi ka inimikkude tundmuste ja meeoleolude liigutava ning haarava pildina, kõige pealt aga ometi paljudes vaimulikes, vaimseis ja ilmlikes vormes edasielava imperium Romanum'i eeposena. See riik ei olnud, hoolimata oma rajandusest rahvuslik-roomsa baasile, mitte ainult tegelikult läbi imbinud kreeka haridusest ja kultuurist nagu tema raamatki — „Aeneis“ ise, ta oli jumalate tahtmusel juba algusest saadik kavatsetud rahvusvahelise maailmariigiina, kusjuures rooma penaatide ürgkodumaa on idas, muistses Ilionis, mitte kaugel sellest paigast, kus riigi idapoolne osa pidi saama oma erikeskuse — Konstantinoopoli. His imperium sine fine dedi, nii lausub ettenägemus Jupitri suu kaudu Vergiliuse man, neile olen andnud riigi ilma ruumi ja aja piirideta. Kuidas on küll maailma piire avardatud Vergiliuse ajast saadik, kuni ultima Thule'ni! Aga kui käesolevail päevil rahvad rändavad vaimus 4. ekloogi ja „Aeneis'e“ vaga lauliku kalmule, ka need, kelle maa asub külma Põhjaneaefa all ja ei kanna seedreid, ei palme, siis ei tunnista nad lõppeks oma aukartuses ja tänulikkuses midagi muud kui vaimset kuuluvust antiikilmale rajaneva euroopa kultuuri vaimuriiki, mille suurepäraseim ning silmapaistvaim väljend on olnud imperium Romanum.

Wilhelm Süss.

Friedrich Schönow

S. P. L. D.

„Postimehe“ trükk, Tartus 1930.